

evimizin köşesindeki sihirli kutu

saattir. Bu istatistikler Türkiye için de aynı derecede doğru sayılmaktadır.

İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyeleri Ayşen Akkor Gül ve Yıldız Dilek Ertürk, “teknolojileri kendi çocuklarımıza hizmet eder hale getirmek” amacıyla yola çıkmışlar. Gelişme çağındaki çocuklarımızın televizyon izleme alışkanlıklarından tutun, izlediklerini anlama ve yorumlama yeteneklerine kadar birçok unsur göz önünde bulundurarak gerçekleştirdikleri detay-

lı araştırma ve uygulamaların sonuçlarını, ebeveynlere rehberlik niteliğinde yazdıkları bu kitapta bir araya getirip sentezlemişler.

Modafen dergisinin birinci sayısı çıkmak üzereyken Ayşen Hanım’la bu başarılı projesi üzerine samimi bir sohbet fırsatı yakaladık. Yine bir “ilk”imizi bizimle paylaşırken Ayşen Hanım hem çoğumuzun aklından geçen ve cevaplarından emin olamadığımız soruları yanıtladı, hem de bizimle kendi deneyimlerini içtenlikle paylaştı:

“Televizyon, kitle iletişim araçları arasında çocukların en fazla rağbet ettikleri araç; ne var ki, çocuklar televizyonu yetişkinlerden farklı amaçlarla da kullanıyorlar. Yeterince deneyimleri olmayan çocuklar dünyayı televizyon aracılığıyla tanımaya, öğrenmeye çalışıyorlar.”

2006 yılında basımı gerçekleşen bu kitabın hazırlıklarına ne zaman başladınız?

Kitabın basımı sizin de söylediğiniz gibi, 2006 yılının Temmuz ayında gerçekleşti; ancak çocuk ve iletişim konusundaki çalışmalarımız çok daha eskilere dayanıyor. On yılı aşkın bir süredir bizler bu konuda çalışıyoruz. Dolayısıyla kitabın birikimlerimizin sonucu olduğunu söylemek doğru olacak. Ancak çocuk ve ailelerin televizyon seyretme pratikleri hakkında kitap yazma fikri, 2004 yılında oluşmaya başladı diyebiliriz. Bu dönemde arkadaşım Yıldız Dilek Ertürk televizyondaki haberlerin çocuklar üzerindeki stres etkisini araştırmak üzere bir dizi çalış-

evimizin köşesindeki sihirli kutu

ma gerçekleştirdi. Sonuçlar umduğumuzdan daha ilginçti. Dilek bu özgün çalışmanın verilerini II. Uluslararası İletişim ve Çocuk Konferansı'nda çeşitli ülkelerden gelen akademisyenlerle paylaştı. O dönemde ben de çocukların medya kullanımı ve medya okuryazarlığı üzerinde çalışmalar yürütüyordum. Bir başka akademisyen arkadaşım Füsün Alver ile birlikte, 2005 yılında 1500 kadar öğrencinin medya kullanım alışkanlıklarını saptadık. Yine aynı dönemde 750 ilköğretim ikinci kademe öğretmenin medya ve medya okuryazarlığı hakkındaki görüşleri ve donanımlarını saptamak üzere çalışmalar yaptık. Aynı çalışmayı öğrenciler için de geliştirdik. O zaman okullarda henüz medya okuryazarlığı dersi okutulmuyordu. Sonuçlar hakikaten çok çarpıcı ve bir o kadar da düşündürücü idi. Bu veriler uluslararası konferanslarda ve dergilerde yayınlandı. Daha sonra Dilek ile bu çalışmaları bir adım daha öteye taşımaya karar verdik; işin içine ebeveynleri ve ailesel televizyon izleme davranışlarının ölçümünü de kattık ve sonuçta elinizde tuttuğunuz bu kitap ortaya çıktı.

“Çocuklar televizyon haberlerini çoğu zaman ‘gerçek’ olarak tanımlıyorlar. Oysa o da kurgusal format. Fondaki müzik, tekrar tekrar gösterilen görüntüler, seçilen başlıklar, tonlamalar hepsi, haberi izletmek için kurgulanmış yapılar.”

Neden televizyon ve çocuklar arasındaki ilişki?

Öncelikle bizler iletişim alanında çalışan akademisyenleriz. Yani bizim işimiz bu alanda yaşanan sorunları araştırmak, durum tespiti yapmak ve ilgililere önerilerde bulunarak; bu alanda politika geliştirme süreçlerini hızlandırıp, yön vermek. Televizyon, kitle iletişim araçları arasında çocukların en fazla rağbet ettikleri araç; ne var ki, çocuklar televizyonu yetişkinlerden farklı amaçlarla da kullanıyorlar. Yeterince deneyimleri olmayan çocuklar dünyayı televizyon aracılığıyla tanımaya, öğrenmeye çalışıyorlar. Yani televizyon onlar için sadece eğlence, vakit geçirme aracı değil. Buna karşılık çocuklar, gerçek ile kurgu arasındaki farkı çoğu zaman net bir biçimde algılayamıyor ve etki altında kalıyorlar. İşte tehlike bu noktada başlıyor. Kuşkusuz bu etkilenme durumu da çocuktan çocuğa farklılık gösteriyor. Ekonomik, sosyal, psikolojik kültürel yapılar, fiziksel-genetik yatkınlıklar, gelişimsel-kişilik özellikleri ve aile yaşamları gibi etkenler, bu süreçte rol oynuyor. Bugün birçok ülkede çocuklar arasındaki televizyon izleme alışkanlıkları, bağımlılık boyutuna ulaşmış durumda. Ancak medya okuryazarlığı konusunda erken davranan, etkin politikalar geliştirip, bu konuda kararlı bir tutum

sergileyen ülkelerde ailesel televizyon izleme davranışları, görece daha bilinçli; yani bizim tabirimizle ‘eleştirel’ ve ‘seçici’. Çocuklar küçük yaştan itibaren eleştirel olmayı, seçici olmayı öğreniyorlar. Bu bir eğitim işi.

Haberlerin çocuklar üzerindeki etkileri üzerinde odaklanmanın bir sebebi var mı?

Yine yapılan araştırmalar, çocukların haber programlarını diğer televizyon programlarından farklı bir biçimde algıladıklarını ortaya koyuyor. Çocuklar televizyon haberlerini çoğu zaman ‘gerçek’ olarak tanımlıyorlar. Oysa o da kurgusal format. Fondaki müzik, tekrar tekrar gösterilen görüntüler, seçilen başlıklar, tonlamalar hepsi, haberi izletmek için kurgulanmış yapılar. Maalesef günümüz iletişim ortamında haber değeri taşıyan konular da genelde olumsuz içerikler. Bu nedenle çocuklar haberleri tanımlarlarken “güzel ve korkunç”, “bilgi içerir ama bazen de dehşet içerir” şeklinde ifadeler kullanıyorlar. Felaket

haberleri, terör olayları, kazalar, yaşam tehdidi olan hastalıklar, tecavüz, cinayet olayları bunlar aynı zamanda psikolojide travma sonrası stres bozukluğuna yol açan etmenler olarak gruplandırılıyor. Dolayısıyla televizyon haberleri ve çocuk konusu, toplum ve birey sağlığı açısından da tartışılması gereken, önemli bir konu. Biz özellikle çocuklara uyguladığımız projektif testler ile (resim çizme,

açık uçlu sorular gibi), çocuğun televizyon haberlerine ilişkin görüşlerini yakalayıp büyükler ile paylaşarak, bu konuda bir duyarlılık oluşturmaya çalıştık. Ayrıca çocuk, anne ve babaya ayrı ayrı uyguladığımız tutum ölçekleri ile ailesel izleme davranışlarını tespit edip, dünyada medya okuryazarlığı konusunda geliştirilen süreçlere dikkat çekmeye çalıştık. Dolayısıyla çalışmamızla bu konuda yapılan bilimsel çalışmalara katkıda bulunmak istedik.

Kitabınıza Urie Bronfenbrenner'den bir alıntı ile başlamışsınız: "Eski zamanlardaki büyücüler gibi televizyon da büyü bozulana kadar, sihirli sözcükler, şaşırtıcı konuşmalar sunarak insanları sessiz heykellere dönüştürür." Bu sözü bizim için biraz açar mısınız?

Urie Bronfenbrenner'in bu sözü, bizim işaret etmeye çalıştığımız, çocuk televizyon etkileşimini çok güzel bir biçimde betimliyor. Bu nedenle giriş bölümüne bu alıntıyla başlamak istedik. Bütün dünyayı evin içine aktaran televizyon, özellikle fazla deneyimi olmayan bireyleri, çocukları sessiz heykellere dönüştürüyor. Adeta büyücülük yapıyor! Biz, teknolojik gelişmelerle, bu büyü'nün gücünün her geçen gün giderek arttığına inanıyoruz. Çocukların medya kullanım tercihleri arasında televizyon, yaklaşık dört saat ile birinci sırada yer alıyor. Bu sıralama Amerika Birleşik Devletleri'nde de, Japonya'da da böyle. Çoğu zaman çocuklar bu sanal ortamda kayboluyorlar. Hele hele telekomünikasyon, bilgisayar ve yayıncılık alanlarında yaşanan dönüşümlerle televizyonun etkisi giderek artacak gibi görünüyor. Artık pek yakında yolda yürürken telefonundan televizyon izlediği için ezilen çocuk vakaları duyarsanız şaşmayın!

Televizyon ve çocuk arasındaki ilişkide ailenin oynadığı rol nedir?

Televizyonu fayda sağlayacağımız bir araca dönüştürebilmek için öncelikle ailesel televizyon izleme davranışlarımızın 'eleştirel' ve 'seçici' olması gerekiyor. Bu bir eğitim işi. Bu konuda başarılı politikalar geliştiren ülkelerin başında Kanada, Avustralya ve İngiltere geliyor. Bu ülkelerde hem ebeveynler eğitim alıyorlar (erişkinlere yönelik bu eğitimler çeşitli sivil toplum kuruluşları ile denetleyici ve düzenleyici kurullar tarafından veriliyor), hem de çocuklar ana okuldan itibaren iletiler karşısında seçici ve eleştirel olmak üzere eğitiliyorlar. Kuşkusuz yayıncıların özdenetim mekanizmalarını gelişt-

tirmeleri de çok önemli. Ne var ki, aile gerekli rol modeli ve ortamı evde sunmazsa çocukların aldıkları eğitim görece sınırlı kalıyor. Dolayısıyla ailenin bu konudaki tutum ve davranışları çok önemli.

Bugünün şartlarında televizyonu hayatımızdan çıkartmak veya çocuklarımızın hayatına hiç sokmamak gibi bir şıkkımız yok. Peki, ebeveynler televizyon başında geçirilen saatlere nasıl bir kısıtlama uygulayabilirler?

Zaten televizyonu hayatımızdan çıkarmak gibi bir şıkkımız olmamalı; tıpkı gazete, dergi gibi, televizyondan da en fazla yararı sağlama amacıyla olmalıyız. Kimi araştırmalar çocukların görsel işitsel sunumları daha kalıcı bir biçimde içselleştirebildiklerini kaydediyor. Tabi bu yazılı kültürden vazgeçmemiz anlamına da kesinlikle gelmiyor! Yazılı kültür tüm toplumların temel taşı olmuştur. Amaç teknolojik gelişmelerden fayda sağlarken, olabilecek zararlardan korunmak olmalı. Ne var ki, televizyonda okuryazarlığı eğitiminde yasaklayıcı yaklaşımlar benimseyen ülkelerin bu konuda fazla mesafe kat edemediklerini görüyoruz. Amerika Birleşik Devletleri'nde örneğin, 'aşılama yönte-

evimizin köşesindeki sihirli kutu

mi' (innoculation method) dediğimiz yasaklayıcı yaklaşım uzunca bir süre kullanılmış olmasına rağmen medya okuryazarlığı konusunda bir ilerleme kaydedilememiştir. Okullarda çocukların hangi programları izlememesi gerektiği aktarılmış; şiddet görüntülerini engellemek için v-chip uygulaması (violence chip) geliştirilmiştir. Buna karşılık çocuklar, yasak olanı tercih etmişler; geliştirilen chipleri sistem dışı bırakmanın yollarını aramış ve bulmuşlar. Saat kısıtlaması konusunda ise; üç yaşından itibaren ebeveynin çocukla birlikte o gün televizyonda hangi programın izleneceğini kararlaştırması gerektiği, bunu yaparken de çocuğun önceliklerine önem verilmesi gerektiği vurgulanıyor. İzlenecek programlar bittiğinde ise, televizyonun kapalı tutulması gerektiği savunuluyor. Yapılan araştırmalar çocukların küçük yaştan itibaren yapılan bu tercihleri zamanla içselleştirdiklerini ortaya koyuyor.

Peki sizin önerdiğiniz medya okuryazarlığı eğitimi nasıl bir eğitim?

Biz bunu yaşam boyu sürecek bir eğitim olarak tanımlıyoruz. Zira medya ve medya içerikleri devamlı kendini yenileyen bir oluşum olarak karşımıza çıkıyor. Bu nedenle kitle iletişim araçlarının sunumlarını okuma biçimleri de, her yeni araçla her yeni program formatı ile değişiyor. Ne var ki, özü aynı. İnsanlar her kitle iletişim aracından en fazla yararı sağlamak üzere bilinçlendirilmeli ve her sunumun bir kurgunun parçası olduğu unutmamalıdır. Bu bir televizyon haberi de, gazete yazısı da olabilir. Gazete yazılarında kullanılan başlıktan, fotoğraf seçimine, fotoğraf altındaki yazıdan, haberin sayfa düzeni içindeki yerine kadar saydığımız tüm bu öğelerin anlamın üretiminde katkısı vardır. Her türlü iletilerin oluşumunda ve sunumunda ekonomik-politik unsurlar görünmeyen en önemli aktörlerdir. İşte çocuklara bunlar öğretilmeli. Sunumlara eleştirel bir biçimde bakmaları sağlanmalı. Çocuklara tarafsızca bilgi aktararak, onlara sorular yönelterek bunu gerçekleştirmeliyiz; örneğin, aynı haberin farklı holdinglerin medyalarında nasıl verildiğini onlara herhangi bir yönlendirme yapmadan göstermeliyiz. Eğer bir yarışma programı izliyorsak, izlerken eğlenmesine izin vermeli;

ancak programın amacının ne olduğunu ve ona ne gibi kazanımlar sağlayacağını düşündürmeliyiz. İzlediğimiz dizideki karakterlerin davranış ve tutumları hakkında sorular ile onu yönlendirmeliyiz gibi. Tabi hangi yaş çocuğa nasıl yaklaşılacağı da önemli bir konu. Eleştirel ve seçici olma konusunda geliştirilmiş çeşitli medya okuryazarlığı yöntemleri var. Bağlamsal Çözümleme, Kavramsal Yaklaşım, Teknoloji Kullanımı, Metinsel-Görsel Dili Çözümleme gibi. Bunlar okullarda uygulanan yöntemler. Ayrıca ebeveynlere yönelik eğitimlerde de anne babanın televizyon karşısında nasıl davranması gerektiği çeşitli tamamlayıcı uygulamalarla öğretiliyor.

Daha kitabın başlarında televizyonun bir çocuğun sosyal-duygusal, bilişsel ve ahlaksal gelişimini etkilediği gibi çocukta stres kaynağı olduğu üzerinde durmuşsunuz. Bu etkileri pozitif çevirmek nasıl mümkün olur?

Mümkün. Medya okur yazarlığının temeli buna dayanıyor. Amaç eğitim ile medyanın olumsuz etkilerini en aza indirmek ve doğru izleme alışkanlıkları ile yarar sağlanabilecek kazanımlar elde etmek.

